

Konservatism under 1800-talet

Av: Karl Gustel Wärnberg

Inledning

I denna PM skall jag undersöka de främsta konservativa tänkarna och tankeströmningarna under 1800-talet. Syftet är att göra en kartläggning av de främsta tänkarna samt tankeströmningarna för att på så vis få en överblick av det konservativa tänkandet. Metoden har varit att först ta fram de som av andra klassats som konservativa tänkare, bland annat med hjälp av Wikipedias lista över konservativa tänkare, *Konservativa idéer – Om Pessimismens politiska filosofi* (1986) av Gunnar Fredriksson samt *Conservative Thinkers* (1956) av Peter Viereck. Sedan har jag försökt ta fram de främsta tankeströmningarna, med samma källor samt *Dictionary of the History of Ideas*. Frågeställning blir således: vilka är de viktigaste konservativa tänkarna och tankeströmningarna under 1800-talet.

Bakgrund

Innan vi kan diskutera de konservativa tänkarna och tankarna måste vi först ha klart för oss vad det är vi undersöker, det vill säga – vad är konservatism? Konservatism kommer från latinets *conservare* vilket betyder ungefär försvara, bevara, eller spara¹. På franska används begreppet *conservateur* från cirka 1400-talet och framåt i bemärkelsen ”en ämbetsman med uppgift att slå vakt om vissa rättigheter, tillhörandes den offentliga egendomen”. I politisk bemärkelse används begreppet först efter den franska revolutionen (1789) och den moderna tolkningen dyker först upp i *Le Conservateur* (1818), en tidskrift grundad av Francois-René de Chateaubriand (1768-1848). Edmund Burke visste inte själv om att han var konservativ, det är först i efterhand man gett honom epitetet. Han talade dock själv om ”att bevara” och hans tyske översättare skrev om ”benägenheten att bevara”.

¹The Dictionary of the History of Ideas. Hämtat den 5 mars 2014.

http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvuBook/tei/DicHist1.xml&chunk-id=dv1_

Nu har vi en kort sammanfattning av konservatismens etymologi, men vad säger det oss om vad konservatism som politisk ideologi – eller idéströmning - *verkligen* är? Handlar det verkligen enbart om en ”benägenhet att bevara”? Detta skall vi undersöka senare, men först behövs en distinktion göras – nämligen den mellan ”reaktionär konservatism” och ”evolutionär konservatism” som Viereck talar om. För att fler tankeströmningar skall få plats krävs att denna distinktion görs, om man inte väljer att begränsa sig enbart till den evolutionära konservatismens vars ursprung finns att finnas hos Edmund Burke. Kriterier för att stå med i listan över konservativa tänkare är dessa tre enligt Viereck: *”representativeness, depth of perception, importance of influence.”*

Dessa kriterier är väldigt vagt formulerade och syftar som han själv påpekar till att få en bredd. Wikipedia har ingen entydig definition som de verkar följa, men på deras portal om konservatism finns att läsa: *”Some conservatives seek to preserve things as they are, emphasizing stability and continuity, while others oppose modernism and seek a return to the way things were.”*² Det är viktigt att påpeka att Wikipedia är en portal som kan användas av alla och därav kan man misstänka att det inte är likformighet som karakteriserar deras lista. Däremot ser vi även här en distinktion mellan reaktionära och evolutionära tänkare. Skillnaden mellan dessa två definieras väl av Viereck: ”De (reaktionära) verkar ibland lika revolutionära i förhållande till det existerande som de radikala Jakobinerna eller Marxisterna, men åt det motsatta hållet. Den (evolutionära), å andra sidan, accepterar verkligheten av oundviklig förändring. Men han gör detta utan den liberala optimismen och tron på framsteg”.³

Konservatism handlar alltså inte om att ”bevara det bestående”. Den reaktionära nerven kräver en återgång till någonting som varit när den retas medan den evolutionära konservatismen accepterar, eller till och med bejaktar förändring, men i en långsam takt med respekt till det hävdvunna. Andra poänger Viereck lyfter är skillnaden mellan aprioriska idéer och idéer baserade på erfarenhet, där den konservative väljer historisk erfarenhet framför abstrakta idéer, skillnaden mellan organisk och atomistisk förändring, där en konservativ syn på samhället är av en organism och inte döda atomer som hålls ihop mekaniskt, samt skillnaden mellan auktoritet och totalitarism – dess auktoritet söker inte efter att vara ”total” utan begränsas till politik.

² Wikipedia <http://en.wikipedia.org/wiki/Portal:Conservatism> hämtat den 5 mars 2014

Tänkandet under perioden 1790 – ca 1914

Här följer undersökningen av tänkarna samt idéströmningarna jag har tagit fram från olika källor som presenterats som konservativa. De presenteras tematiskt och någorlunda kronologiskt.

Evolutionär eller Burkeansk konservatism

Att jag valt 1790 som utgångspunkt ter sig rätt rimligt i och med att det är då Edmund Burke publicerar sitt verk ”*Reflections on the Revolution in France*”. Boken vänder sig direkt mot den franska revolutionen och bara ett år efter revolutionens utbrott förutspådde Burke skräckväldet. Han lägger i boken grunden för tanken om det hävdvunnas vikt i relation till abstrakta idéer, och han fick från liberalt håll kritik för att vara pessimistiskt lagd gentemot demokrati och ”vanliga människor”⁴. Burke menar att samhället är en levande organism som måste låtas utvecklas i sin egen takt utan ingrepp från människan, som är ofullkomlig, genom exempelvis revolutioner. Den Burkeanska konservatismen, som kan anses mer av ett förhållningssätt än en renodlad ideologi, förutsätter inre och yttre rättfärdiganden: värderingar är externa i grunden, det vill säga härrör från kristendomen, men är samtidigt rena abstraktioner om de inte grundas i konkret historia. Även Burke tror, likt Rousseau, på ett samhälleligt kontrakt, men detta kontrakt berör ”de levande och de döda och de ofödda”.⁵ Mycket mer kan sägas om Burke i och med hans betydelse för utvecklingen av den moderna konservatismen, men för att få plats med resterande tänkare lämnar vi nu Burke (vars inflytande kommer att märkas framöver) till förmån för de andra formerna av konservatism.

Reaktionär konservatism

Den reaktionära konservatismen har fått sitt tydligaste uttryck hos Joseph-Marie, comte de Maistre (1753-1821). Den reaktionära konservatismen föddes dock i Tyskland, där man hos Burke fann:

”that mixture of political experience with concrete reflection, of assured consciousness of freedom with a skeptical attitude toward innovation and emancipation that could not have arisen independently under German conditions.”⁶

⁴ Viereck, sid 32

⁵ Burke, Tankar om Revolutionen i Frankrike. Idéhistorisk läsebok, sid 104

Ändå är det just hos de Maistre vi finner de främsta argumenten för den reaktionära hållningen. Han var inte i främsta led en kristen teolog, präst eller kyrklig representant som många säkerligen trodde (enligt Viereck), han var en logiker utbildad i det bästa sekulära skolväsendet vid tiden. Han påminde mer om de rationalister han attackerade än kyrkofäderna. De Maistre trodde på rena och absoluta idéer, men istället för absolut förnuft trodde han på absolut auktoritet. Denna absoluta auktoritet var tronen och altaret – en monark skulle lydask även om han var godtycklig, eftersom det var bättre än en revolution som potentiellt leder till en ännu sämre situation (Jfr Hobbes). Altaret, eller rättare sagt påven, var det positiva skyddet av ordning: han gav människan tro. Det negativa skyddet var bödeln: han trängde undan oordning. Men i frågan om människans rättigheter är han slående lik Burke: ”They were rooted in hearts, not handwriting”.⁷

Romantisk konservatism

Precis som namnet insinuerar är denna form av konservatism kopplad till den romantiska epoken vid början av den tid vi nu studerar. Även här tog den sig tidiga ytringar i Tyskland, där den ”vackra och gamla hierarkiska ordningen”⁸ var hotade, inte i direkt anslutning till revolution, utan allt som föregått sedan reformationen, med en starkare betoning på individualism och rationalism. Det som följer av en revolution är det själslösa samhället, och räddningen fanns att finnas i estetiken. I England var det främst poeter som tillhörde denna rörelse, likt Coleridge och Wordsworth som bägge varit revolutionärer i tidiga år. De såg samhället som en organism, likt Burke. Coleridge kunde exempelvis proklamera att ”personer inte är ting”, och därmed har någonting djupare värde än vad rationalister påstod. I denna idétradition ryms både evolutionär och reaktionär konservatism. Den lägger stor vikt på det kulturella livet, och därmed kan Dostojevskij anses vara konservativ. Dessutom får mycket av den reaktionära konservatismens sitt främsta uttryck genom just konst eller litteratur.

Svensk konservatism

När man tänker på konservatism under 1800-talet som en intellektuell rörelse är det kanske inte i första hand Sverige man tänker på. Men nog har vi haft vår del konservativa tänkare, och det kan vara av intresse att kort beröra några av dessa, så som Esaias Tegnér, Erik Gustaf Geijer, Rudolf Kjellén samt Harald Hjärne. Tegnér och Geijer betonade gärna vikten av bildning, men medan Tegnér syftade på att den klassiska bildningen var förbehållen ett fåtal

⁷ Viereck sid 50

hade Geijer en förståelse för folkbildning. Mycket betoning lades på Konungens roll av Kjellén och Hjärne. Det var under 1800-talet främst en debatt som fördes mellan liberala och konservativa och som byggde på å ena sidan att uppehålla traditionen och att "följa med tiden" som historikern Ingvar Andersson skrivit i boken "Sveriges Historia". Striden och samspelet dessa idéströmningar emellan spelar en roll främst mellan 1818-1840-talets mitt. Konservatismen företrädde från början av konung och statsråd, medan liberalismen företrädde av "oppositionen" vid riksdagarna och pressen. De nämnda tänkarna skulle platsa i de olika strömningarna jag nämnt tidigare. Möjligen var den tidige Geijer något av en romantisk konservativ person, inspirerad av den tyska idealismen där ett folk ansågs tillsammans utgöra *en* ande, som varje individ inom folkgruppen var en del av. Ett *jag* kan inte existera ensamt. "Ett jag är ej annat än medvetandet af sig sjelf", menade Geijer. Men tanken med detta korta avsnitt är att ge en bild av konservatismen i Sverige under epoken.

Slutsatser

Det är svårt att göra ett urval i ett PM omfattande 5 sidor när ämnet man ägnar sig åt är så stort. Jag har i Vierecks anda valt att vara inkluderande i min studie, och därför tagit med allt ifrån reaktionära till evolutionära idéströmningar, samt berört den svenska konservatismen. Mycket har uteblivit. Till exempel har jag inte nämnt det konservativa partiet i England (Tories), och representanter som Disraeli och Churchill. Även många spanska tänkare har uteblivit, trots att de är och förblir intressanta studieobjekt. Men i och med den distinktion jag gjort i undersökningen kan de flesta tänkare någorlunda placeras inom en rörelse, även om det i de flesta fall är fullt möjligt att placera en tänkare i två av grupperna. En romantisk konservativ kan i de flesta fall även klassas som en Burkeansk konservativ. Frågan man kan ställa sig är huruvida den reaktionära konservatismen faktiskt är konservativ? Är det en rörelse i sig, och därmed bör uteslutas? Det finns ingen mening att göra det, menar jag. Inflytandet från Burke är klart märkbart, och många av de karaktäristiska dragen av konservativt tänkande, så som synen på människan och samhället, delas mellan dem. Den reaktionära konservatismen är dock att gå ett steg längre och romantisera det förgångna. En gyllene tidsålder man strävar efter att gå tillbaka till. I ett historiskt perspektiv, som det nu är fråga om, finns det plats för den reaktionära rörelsen, medan den i dag är främmande för dagens konservatism.